

bu arada ayrıntılı tahliller yapılmıştır. Tevazuun ölçüsüyle ilgili kısımda (a.g.e., III, 368-369) diğer ahlâkî erdemler gibi tevazuun da iki aşırılığın ortası olduğu kaydedilmektedir. Tevazuun ifrat derecesine tekebbür, tefrit derecesine tehâsüs (hakirlik, alçaklık) ve mezellet denir. Asıl tevazu, bir kimsenin akranlarına ve kendisinden aşağı mertebede olanlara karşı gösterdiği alçak gönüllülüktür. Zalimlere ve zenginlere tevazu göstermek kişinin dinine zarar verir (a.g.e., II, 143). Tevazu herkes için güzeldir, fakat en güzeli zenginlerin tevazuudur. Abdullah b. Mübârek'in, "Zenginlere karşı tekebbür, yoksullara karşı tevazu göstermek tevazu gereğidir" dediği rivayet edilir (Kuşeyrî, I, 433).

Tasavvuf kaynaklarında tevazu hem Allah-kul ilişkisi hem de insanların birbirlerine karşı tutumu bağlamında ele alınmıştır. Kuşeyrî, "Tevazu Hakk'a teslim olmak ve hükümüne itiraz etmemektir" derken (a.g.e., I, 381) ilkinin, Cüneyd-i Bağdâdî, "Tevazu şefkatli olmak, benliği kırmaktır" sözüyle (Kelâbâzî, s. 97) ikincisini dikkate almıştır. Tevazu kulluk şartları arasında yer aldığından bu erdem takvâ ehlinin en üstün ahlâkî özelliği ve şeref sebebi sayılmıştır (Gazzâlî, III, 344). Cüneyd-i Bağdâdî tevhid ehline göre tevazuun da bir nevi tekebbür olduğunu söyler. Gazzâlî bu sözle kastedilen hususu şöyle açıklar: Tevazu gösteren kimse kendi benliğini gerçek sayıp onu küçük görüyor demektir; halbuki tevhid ehli kendini hiç saydığı için kibir veya tevazu göstermesi gerekmez (a.g.e., III, 343).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1488; *Müsned*, I, 44; II, 376, 386, 414, 427; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, Beyrut 1412/1992, IX, 151, 408; İbn Hibbân, *Ravza-tü'l-uḳalâʿ ve nüzhetü'l-fuzalâʿ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr.), Beyrut 1397/1977, s. 59-63; Kelâbâzî, *et-Taʿarruf li-mezhebi ehli't-taşavvuf*, Beyrut 1407/1986, s. 97; Mâverî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut 1398/1978, s. 231-236; Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, 380-392, 428, 433; Râgîb el-İsfahânî, *ez-Zerʿa ilâ mekârimi's-şerʿa* (nşr. Ebü'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 299-303; Gazzâlî, *İhyâʿ*, I, 310; II, 143, 190, 195, 380-381; III, 336-378; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, XII, 24; XX, 190; XXIII, 34; XXIV, 107; Şevkânî, *Fethü'l-kadir*, Beyrut 1412/1991, II, 69; III, 247-248, 510; T. Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan* (trc. Süleyman Ateş), Ankara 1975, s. 187-194, 205-207.

MUSTAFA ÇAĞRICI

TEVBE

(bk. TÖVBE).

TEVBE b. HUMEYYİR

(توبة بن الحمير)

Ebû Harb Tevbe b. el-Humeyyir b. Hazm b. Kâ'b b. Hafâce el-Ukaylî el-Âmirî (ö. 55/675 [?])

Platonik gazel şairi.

Hicretten bir süre önce doğdu. Kuzey Arapları'ndan (Adnânî) Âmir b. Sa'saa kabilesinin Ukayl koluna mensup Hafâce oğullarından olup kabilesi Orta Arabistan'ın Hicr bölgesinde yerleşmişti. Tevbe akrabası Abdullah b. Rehhâl'in kızı ünlü şair Leylâ el-Ahyeliyye ile beraber büyüdü; ona âşık oldu ve onu babasından istedi. Ancak babası, hakkında aşk şiirleri söylediği için kızını Tevbe'ye vermedi, Edla' oğullarından İbnü'l-Hayâ Sevvâr b. Evfâ el-Kuşeyrî adlı biriyle evlendirdi. Fakat Leylâ ile Tevbe'nin aşkları ömür boyunca devam etti; aşklarını şiirleriyle dile getirdiler. Daha kendileri hayatta iken (Leylâ'nın ölümü: 86/705) onlarla ilgili birçok rivayet nakledildi. Tevbe Leylâ'ya olan aşkı yanında savaçlığıyla tanındı. Evlenmesinden sonra da Leylâ ile görüşmeleri sürdürdüğünden Leylâ'nın kocası Sevvâr (veya erkek kardeşleri) Tevbe'yi öldürceğini bildirerek valiye şikâyetinde bulundu; vali de tekrar geldiği takdirde öldürülmesine izin verdi. Kaynaklarda Tevbe'nin ölümüyle ilgili olarak 55 (675), 80 (699) ve 85 (704) yılları verilmektedir. Şiirlerini neşreden Halîl İbrâhim el-Atıyye 55'te (675) öldüğüne dair görüşü tercih eder. Çölde yaptığı pek çok baskın ve çapul eyleminin birinde düşmanı olan Avf b. Ukayl oğullarının sıkıştırması sonunda Abdullah b. Sâlim tarafından öldürülen Tevbe'nin (Husrî, I, 394) kan davasının bittiği tarih (56/676) dikkate alındığında 55 yılında öldürüldüğüne dair rivayetin daha doğru olduğu söylenebilir (Yâ-kût, I, 498).

Hayatını çapulculukla geçiren Tevbe b. Humeyyir şiirlerinde İslâm öncesi bedevî şairlerinin tarzını yaşatmaya çalışmıştır. Ayrıca çapulculuk ve cengâverliğin gerektirdiği acımasızlıkla Leylâ'ya olan aşkının verdiği ruh inceliği gibi karşıt nitelikleri kendinde toplayan bir şairdir. Leylâ, Tevbe'nin ölümünden sonra onun için göz yaşı dökmüş, mersiyeler yazmış, eserlerinin dörtte birini oluşturan bu şiirlerde Tevbe'nin cengâverliği, iyilik severliği ve vefakârlığı gibi hasletlerini Câhiliye mersiye geleneği çerçevesinde dile getirmiştir. Lafızları fasih, terkipleri yalın, duyguları in-

ce kuvvetli bir gazel şairi olan Tevbe'den geriye kalan şiirlerin Niftâveyh tarafından bir divan halinde toplandığı kaydedilmektedir. Halîl İbrâhim el-Atıyye'nin neşrettiği divanda (Bağdat 1388/1968) doksan iki beyit bulunmakta, bunlar iki, sekiz, on dört, on dokuz ve kırk dokuz beyitlik beş şiirden oluşmaktadır. Tevbe'nin şiirlerinin bir araya getirildiği elektronik ortamda ise 113 beyit yer almakta, bunlar da on dört ayrı şiire ayrılmaktadır. Atıyye neşrindeki şiirlerden sekizinde tavîl, ikisinde recez, birinde kâmil bahri kullanılmışken elektronik ortamda derlenen şiirlerde dokuz yerde tavîl, üç yerde vâfir, iki yerde recez, bir yerde kâmil bahrine yer verilmiştir. Şiir râvileri Tevbe ile Leylâ'nın Mecnûn'una ait şiirlerde nisbet hatasında bulunmuştur. Zübeyr b. Bekkâr'ın (ö. 256/870) *Aḥbâru Tevbe ve Leylâ* adıyla bir eser yazdığı kaydedilirse de (İbnü'n-Nedîm, s. 124) bu eser günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tevbe b. Humeyyir, *Divân* (nşr. Halîl İbrâhim el-Atıyye), Bağdad 1388/1968, neşredenin girişi, s. 1-23; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâʿ*, I, 445-447; Ebû Ali el-Kâfî, *el-Emâlî* (nşr. M. Abdülcevâd el-Asmaî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye), I, 87; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eḡānî*, XI, 204-250; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüddü), s. 124; Ebû İshak el-Husrî, *Zehrü'l-âdâb* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1389/1969, I, 394; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Simtû'l-le'âlî fi şerhi Emâlî'l-Kâfî*, Kahire 1936, I, 120; II, 757; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 498; Dâvûd-i Antâkî, *Tezyînu'l-esvâḳ fi aḥbâri'l-uşşâḳ*, Beyrut 1986, I, 185-194; C. Nallino, *Târîhu'l-âdâbi'l-Arabiyye* (nşr. M. Nallino), Kahire 1954, s. 118; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, I, 466-469, 515-517; Hannâ el-Fâhürî, *el-Mücez fi'l-edebi'l-Arabi ve târihih*, Beyrut 1985, I, 479-481; Abdülhalîm Hifnî, *Şi'rü's-Şa'âlik*, Kahire 1987, s. 134; Bustânî, *DM*, VI, 251-253; T. El Achèche, "Tawba b. al-Ḥumayyir", *El²* (İng.), X, 386; Mustafa Kılıçlı, "Leylâ el-Ahyeliyye", *DIA*, XXVII, 156-157.

İSMÂİL GÜLER

TEVBE SÜRESİ

(سورة التوبة)

Kur'an-ı Kerim'in dokuzuncu sûresi.

Tamamı Medine'de nâzil olan son sûredir. 113. âyetle son iki âyetin Mekke'de olduğu yolundaki rivayet çoğunluğun görüşüyle bağdaşmamaktadır (İbn Âşûr, X, 6-7). Adını 117 ve 118. âyetlerde geçen "tevbe" kavramından almıştır. Bunun yanında sûrede müşrik ve münafıkların tuttukları yanlış yoldan dönerek tövbe etmelerinin gerekliliğinden söz edilmesi bu isim-

TEVBE SÜRESİ

le anılmasına sebep teşkil etmiştir. Süre, “hiçbir sorumluluk kabul edilmeyeceğine dair bildiri” anlamına gelen ilk kelimesi **berâetten** dolayı Berâe adıyla da anılmış, muhtevasında münafıklardan uzunca bahsedilerek iç yüzlerinin ortaya konulması ve taktiklerinin anlatılmasından dolayı onu aşkın başka isimlerle de adlandırılmıştır (Âlûsî, X, 329-330; İbn Âşûr, X, 5-6; Elmalılı, III, 2442). 129 âyet olup fâsılası “ب، ر، ” “ن، م، ج، ” harfleridir; bunların ilk üçü altı âyetin sonunda yer almıştır. Sürenin başında besmele yer almamaktadır. Bunun sebebiyle ilgili, Enfâl sûresinin devamı olup ikisinin tek süre sayıldığı, sürede daha çok savaştan bahsedildiği, besmelenin ise rahmet ve şefkat özelliği taşıdığı için muhteva ile uyuşmadığı yönünde bazı açıklamalar yapılmıştır. Ancak Kurtubî'nin de belirttiği gibi (*el-Câmi'*, VIII, 40-41) bu konuda en isabetli görüş şu olmalıdır: Hz. Peygamber yeni nâzil olan âyet ve sûrelerin hangi âyet ve sûrenin yanına konulacağını belirliyor, bu arada besmeleyi de zikre diyordu. Tevbe sûresinin Enfâl'den sonra kaydedilmesini emretmiş, fakat besmele yazılmasından söz etmemiştir. Resûlullah sûrenin nüzûlünden bir yıl sonra vefat etmiş ve Halife Osman döneminde Kur'an âyetleri mushaf haline getirilirken de Tevbe sûresinin başında besmele yazılmamıştır (krş. Tirmizî, “Tefsîr”, 9/1).

Tevbe sûresinin muhtevasını müslüman hâkimiyetinin ilân edilmesi, münafıkların ve samimi müminlerin niteliklerinin anlatılması şeklinde üç bölüm halinde ele almak mümkündür. 8 (630) yılında Mekke'nin fethedilmesiyle Arabistan yarımadasında İslâm hâkimiyetinin sağlanmasında çok önemli bir merhale katedilmişse de yarımada'nın çeşitli yerlerinde direnişler devam ediyor, müslümanlarla aynı coğrafyada yaşayan ve kendileriyle antlaşmalar yapılan bazı müşrik grupları da bulunuyordu. Fetihden yaklaşık on dört ay sonra (Zilkade-Zilhicce / Mart 631) Hz. Ebû Bekir yönetiminde düzenlenen ilk İslâmî haccın ifa edilmesi niyetiyle müslümanların Medine'den yola çıkmasının ardından Tevbe sûresi inmiş, Resûl-i Ekrem sûrenin özellikle müşrikleri ilgilendiren hükümlerinin tebliği için arkadan Hz. Ali'yi göndermişti. Sürenin ilk bölümünü oluşturan âyetler onun bu tebligatı çerçevesine girer. “Allah ve resulünden antlaşma yaptığınız müşriklere açık bildiri” diye başlayan sûrenin bu âyetlerinde müslümanlarla puta tapanların dinî, siyasî ve sosyal konularının bundan böyle tamamen birbirinden ayrılacağı ifade edilir. Buna göre ara-

larında antlaşma bulunan gruplarla antlaşma müddetince, diğer müşriklerle o günden itibaren dört ay süreyle barış hali devam edecek, antlaşma şartlarına uyup düşman saflarında yer alan kimselere destek vermemek kaydıyla müşriklere savaş açılmayacaktır. Bunun yanında putperestlikten dönüp iman eden, namaz kılip zekât veren herkes dokunulmazlığa sahip olacak, kendi inancına bağlı kalmakla birlikte müslümanların ülkesine -seyahat amacıyla- girmek isteyenlere de güvence verilecektir (âyet: 1-6). Bu âyetlerin ardından müşriklerin müslümanlara karşı samimi davranmadıkları, ahid ve antlaşma tanımadıkları belirtilir. Bununla birlikte tuttukları yoldan vazgeçip iman ettikleri, namaz kılmayı ve zekât vermeyi kabul ettikleri takdirde (Mâtürîdî, VI, 292-293, 302-303) müslümanların din kardeşleri sayılacak, fakat antlaşmaları bozup İslâmiyet'e dil uzatanlara savaş açılacaktır. Bu arada küfür ve inkârda ısrar eden putperestlerin camilerin ve Mescid-i Harâm'ın hizmetinde bulunamayacakları, bu hakkın Allah'a ve âhîret gününe iman edip namaz kılan, zekât veren ve Allah'tan başka hiçbir kimseden korkmayanlara ait olduğu vurgulanır. Daha sonra İslâmiyet'in yayılıp yerleşmesi ve gönüller üzerinde hâkimiyet kurması için elden gelen gayretin (cihad) sarfedilmesinin önemi üzerinde durulur, ebedî saadete bu nitelikleri taşıyanların erişeceği belirtilir. Bu idealin baba, oğul, kardeş, eş ve yakın akraba sevgisinden, servet, ticaret ve konforlu mesken arzusundan üstün tutulması gerektiği anlatılır (âyet: 7-27). Ardından müminlere hitap edilerek mânevî kire bulanmaları yüzünden müşriklerin bundan böyle Kâbe'ye yaklaşamayacağı bildirilir. Allah'ın birliğine ve âhîret gününe inanan, Allah'ın ve resulünün haram kıldığını haram tanımamak suretiyle hak dini reddeden, Üzeyir'i ve İsa'yı Allah'ın oğlu diye tanımlayan yahudi ve hristiyanlardan oluşan Ehl-i kitap'la da cizye vermeyi kabul etmelerine kadar savaşılması emredilir. Bu iki zümrenin bilginlerini, rahiplerini ve Meryem oğlu İsa'yı Allah'tan başka rab edindikleri, böylece şirke düşerek Allah'ın nurunu söndürmeye çalıştıkları, fakat bunu asla başaramayacakları, İslâmiyet'in bütün dinlere hâkim olacağı ifade edilir; yahudi ve hristiyan din adamlarından çoğunun haksız yere insanların mallarını yedikleri belirtilir. Birinci bölümün sonunda savaşın yasaklandığı haram ayarın ve dolayısıyla diğer zaman dilimlerinin takvimdeki yerlerinin değiştirilmeme-

sinin gerektiği vurgulanır (âyet: 28-37). Hz. Ali'nin İslâm tarihinin ilk hacı adaylarına, ayrıca son defa müslümanlarla birlikte kendi inançlarına göre hac yapan müşriklere tebliğ ettiği hükümler şunlardır: **a)** Cennete sadece hak dine inananlar girecek; **b)** Bu hac mevsiminin bitiminden itibaren müslüman olmayan kimseler Mescid-i Harâm'a yaklaşmayacak; **c)** Artık Kâbe çıplak olarak tavaf edilmeyecek; **d)** Müslümanlarla antlaşması bulunanlara belirlenen sürenin sonuna kadar güvence verilecek, antlaşması olmayanlara da dört ay süre tanınacaktır (*Müsned*, I, 79; Tirmizî, “Tefsîr”, 9; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 519-520).

Tevbe sûresinin ikinci bölümü, o zamanki müslüman toplumun iç problemleri ve bu problemlerin başında yer alan münafıklar hakkındadır. 9 (630) yılında 40.000 kişilik bir Bizans ordusunun müslümanları imha etmek amacıyla hazırlığa başladığı yolundaki haberlerin ulaşması üzerine Hz. Peygamber askerî harekât hazırlıklarına başladı. Ancak bazı müslümanlar bu zor sefere katılmakta isteksiz görünüyordu ve işi yavaştan alıyordu. Bölümün ilk âyetlerinde sitem, tehdit ve özendirme unsurları taşıyan ifadelerle bu probleme temas edildikten sonra (âyet: 38-41) önceki yıllardan itibaren müslüman görünmekle birlikte İslâmiyet'i gönülden benimsememiş ve müslüman topluma ısınmamış münafıkların Tebük Seferi münasebetiyle sergiledikleri davranışlar ve onların ruhsal portreleri anlatılır. Münafıkların Allah'a, resulüne ve âhîret gününe inanmadıkları, namaza üşenerek geldikleri, toplum yararına yapılması gereken harcamaları istemeyerek yerine getirdikleri, meşrû mazeretleri bulunmadığı halde yalan söyleyip sefere katılmamak için izin istedikleri, esasen katılsalar da bozgunculuktan başka bir şey yapmayacakları bildirilir (âyet: 42-54). Münafıkların mal ve evlât sahibi olmalarına imrenilmemesinin gerektiği, bu dünya imkânlarının onlar için bir sıkıntı sebebi ve küfürle can vermelerine bir vasıta niteliği taşıdığı ifade edildikten sonra onların zenginliklerine rağmen zekâtı pay almak istedikleri, öte yandan Allah ile, resulü ile ve O'nun âyetleriyle alay ettikleri halde aksini ileri sürüp ant içtikleri belirtilir. Burada münafık erkeklerle münafık kadınların aynı ruhi ve ahlâkî özelliklere sahip olduğu, kötülüğü özendirip iyiliğe engel olmaya çalıştıkları, sosyal harcamalarda cimri davrandıkları, dolayısıyla Allah'ı unuttukları, bu sebeple ebediyen cehennemde kala-

cakları haber verilir (âyet: 55-68). Buna karşılık mümin erkeklerle mümin kadınların ortak bir ruhsal yapıya sahip oldukları ve iyiliği emredip, kötülükten sakındırdıkları, namaz kılp zekât verdikleri, Allah'a ve resulüne itaat ettikleri, bunun sonucunda Allah'ın rahmetine, cennet nimetlerine ve en büyük mutluluk olan Allah rızasına kavuşacakları anlatılır (âyet: 71-72). Hz. Peygamber'e ve müslümanlara kâfirlerle münafıklara karşı cihad etmeleri, bu sırada onlara sert davranmaları emredilir; Resûlullah'tan münafıklar için hiçbir şekilde af dilememesi ve onlar için dua etmemesi istenir. Hastalık veya güçsüzlüklerinden dolayı, ayrıca malî imkânları bulunmadığından Tebük Seferi'ne katılmayanların vebalinden söz edilemeyeceği belirtilir; Medine'de ve çevresinde oturanlar arasındaki münafıkların yanı sıra çeşitli bölgelerde bedevî Araplar'dan da münafıkların türediği bildirilir. İslâmiyet'i ilk benimseyen muhacirlerin, ensarın ve bu iki zümreye güzellikle uyan bütün müslümanların büyük nimetlere nâil kılınacağı beyan edilir (âyet: 100). Bu arada Tebük Seferi'ne tembellikleri yüzünden katılmayan ve günahlarını itiraf eden üç kişinin affedileceği müjdesi verilir. Nifak ehlinin müslümanlara zarar vermek gayesiyle Kubâ Mescidi'nin karşısında yaptıkları mescide temas edilerek Resûlullah'a o mescide hiçbir şekilde girmemesi emredilir (bk. MESCİD-i DIRÂR).

Üçüncü bölüm müminlere ve onların vasıflarına dair olup burada "alışveriş" kav-

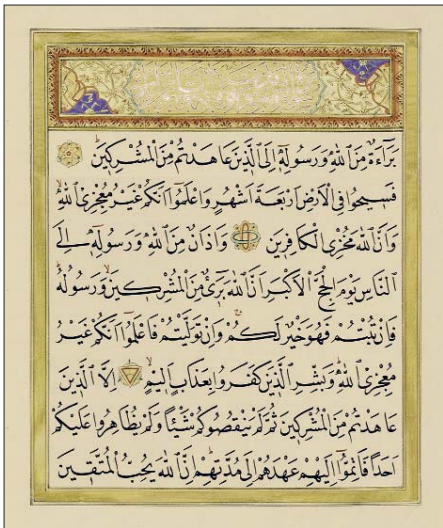
ramı kullanılarak Allah ile müminler arasında yapılan bir anlaşmadan söz edilir. Buna göre müminler Allah yolunda gerektiğinde öldürme ve öldürülmeyi göze alarak cihad edecek, Allah da onları cennete koyacaktır. Âyette bu anlaşmanın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da yer aldığı belirtilir ve alışverişleri sebebiyle tebrik edilmeye lâyık görülen müminlerin nitelikleri şöyle sıralanır: İşledikleri hatalardan dolayı tövbe edenler, ibadetlerini samimiyetle yerine getirenler, Allah'a hamdedip şükürde bulunanlar, İslâmiyet'i yaymak için seyahat edenler, rükûa ve secdeye varanlar, iyiliği yaptırmaya ve kötülükten sakındırmaya çalışanlar, Allah'ın koyduğu sınırları koruyup onları aşmayanlar. Küfürle imanın hem düşünce hem realite bakımından bütün açıklığıyla birbirinden ayrılmasından sonra ne peygamberin ne de müminlerin puta tapanlar için af dileyebileceği vurgulanır. Ardından Hz. Peygamber'in, muhacirlerin ve ensarın, sıkıntılı Tebük Seferi'nde Resûlullah'ın yanında yer alanların ve mazeretsiz sefere katılmadıkları halde dürüstlükten ayrılmayan, müslümanların kendileriyle elli gün boyunca konuşmadığı üç sahâbînin (Buhârî, "Megâzî", 79; Müslim, "Tevbe", 53; İbn Hişâm, II, 531-537) affedildiği bildirilir. Bu ilâhî beyanın bir tövbe yenilemesi ve bir veda özelliği taşıdığını söylemek mümkündür; zira Resûl-i Ekrem'in dünya hayatı bir yıl içinde nihayete ermiştir. Daha sonra müminlere hitap edilerek Allah'a karşı saygılı davranmaları ve sadâkat sahibi kimselerden ayrılmamaları istenir. Medine'de ve çevresinde yaşayan müslümanların seferden geri kalıp Resûlullah'ı yalnız bırakmalarının ve onun yanında yer alacağına kendi nefislerini düşünmelerinin doğru olmadığı ifade edilir. Müminlerin İslâm'ı yayarken karşılaşılabilecek zorlukların, çekecekleri zahmetlerin, yapacakları malî fedakârlıkların Allah nezdinde sâlih amel kabul edileceği belirtilir. Öte yandan müminlerin tamamının sefere çıkmaması ve bazı grupların geri kalıp dinî hükümleri öğrenmesi için kendilerini ilme adamalarının gerektiği vurgulanır. Ardından yine münafıkların bazı tavırlarına işaret edildikten sonra bütün müslümanlara hitap edilerek kendi içlerinden kendilerine bir elçinin geldiği, onun müslümanların özellikle ebediyet âleminde sıkıntıya düşmesinden büyük üzüntü duyduğu, herkesin hidayete kavuşmasını şiddetle arzu ettiği, müminlere karşı çok şefkatli ve çok merhametli olduğu ifade edilir. Son âyette Resûl-i Ekrem'e bunca gay-

retlere rağmen bazı insanların gerçeği benimsemekten yüz çevirmeleri durumunda şöyle demesi emredilir: "Allah bana yeter; O'ndan başka ilâh yoktur; yalnız O'na dayanıp O'na güveniyorum. Yüce arşın rabbi ve üstün hâkimiyetin sahibi O'dur" (âyet: 111-129).

Tevbe sûresinde iman, nifak ve şirkten doğan davranışlar anlatılarak bunları benimseyenler psikolojik tahlile tâbi tutulmuş, her birine ait hükümler belirtilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Sürede "cihad", "kitâl" ve "nefr" kavramlarıyla müslümanlar savaşa teşvik edilmiştir. Bu da İslâmiyet'in Arabistan yarımadasına yayıldığı o dönemde yarımadasının içinde direnişlerin, dışında da müslüman varlığına karşı tehditlerin mevcudiyetini gösterir. Nitekim Hz. Peygamber'in son günlerinde bazı hareketler ortaya çıkıp vefatının ardından devam etmiştir. Tevbe sûresinin Hz. Peygamber'e verilen ve Tevrat'ın muhtevasının tamamına denk gelen yedi sûreden (seb'-i tivâl) biri olduğu (*Müsned*, IV, 107), Hz. Ömer'in erkeklerin Tevbe sûresini öğrenmeleri, kadınlara da Nûr sûresinin öğretilmesi yönünde tâlimat verdiği (İbrâhim Ali, s. 224-225, 244-245) bilinmektedir. Bazı hadis kitaplarında yer alan, "Kur'an bana âyet âyet, harf harf nâzil olmuştur; ancak Berâe sûresiyle "Kul hüve'llâhu ahad" müstesna; bu iki sûre nâzil olurken beraberinde 70.000 saf melek bulunuyordu" meâlindeki hadis (Zemahşerî, III, 111; Beyzâvî, II, 216) sabit görülmüştür (Zemahşerî, I, 684; İbrâhim Ali, s. 462).

Abdullah Muhammed Hüseyin ez-Za'îbî, 'Alâkatü'l-müslimîn bi-ğayrihim kemâ câ'et fî sûreti't-Tevbe adıyla bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (1403, Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi Medine İslâmî Davet Yüksek Enstitüsü). Kâmil Selâme ed-Daks el-'Alâkatü'd-devliyye fi'l-İslâm 'alâ dav'i'l-i-câzi'l-beyânî fî sûreti't-Tevbe (Cidde 1395/1975) ve Abdurrahman Abdullah el-Muhammedî el-Cihâd fî dav'i sûreti't-Tevbe ismiyle birer eser kaleme almışlardır. Uri Rubin, "The Great Pilgrimage of Muhammad: Some Notes on Sûre IX" adlı makalesinde Tevbe sûresinin 3. âyetinde geçen "el-haccü'l-ekber" terkibini tahlil etmiş (*JSS*, XXVII/2 [1982], s. 241-261), "Barâ'a: A Study of Some Quranic Passages" başlıklı yazısında da Hz. Peygamber'in çeşitli kabilelerle yaptığı anlaşmaları ifade eden âyet ve hadisleri değerlendirmek suretiyle "berâe" kelimesinin mânasını tartışmıştır (*Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, V [1984],

Tevbe sûresinin ilk âyetleri

TEVBE SÜRESİ

s. 13-32). Şehîd-i Sâni, *Tefsîrü's-Şehîdî's-Şâni* adlı eserinde besmelenin geniş bir açıklamasıyla Tevbe sûresinin 100. âyetinin tefsirini yapmış (*DİA*, XXXVIII, 440), Ahmed Râfî et-Tahtâvî, *Bulûğu's-sûl fi tefsîri "le-ğad câ'eküm resûl"* adlı eserinde sûrenin 128. âyetini tefsir etmiştir (Kahire 1305).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 79; IV, 107; Buhârî, "Meğâzî", 67, "Tefsîr", 9/1; İbn Hişâm, *es-Sîre*², II, 531-537; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (nşr. Ertuğrul Boynukalın), İstanbul 2006, VI, 292-293, 302-303; Zemaşşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, I, 684; III, 111; Mu-

hammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi*⁶, Beyrut 1408/1988, VIII, 40-41; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, Beyrut 1410/1990, II, 216; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd* (nşr. Şuayb el-Arnaût – Abdülkâdir el-Arnaût), Beyrut 1425/2005, III, 519-520; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (nşr. Ahmed el-Emed – Ömer Abdüsselâm es-Selâmî), Beyrut 1420/1999, X, 329-330; M. Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Beyrut 1420/2000, X, 5-7; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 2442; Ca'fer Şerefeddin, *el-Mevsû'atü'l-Kur'âniyye ve haşâ'ışü's-süver*, Beyrut 1420/1999, III, 227-308; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İlsâ, *el-Ehâdîş ve'l-âşârü'l-vâride fi fezâ'ili süveri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 224-225, 244-245, 462; Seyyid Muhammed Hüseyinî – Mahbûbe Müezzîn, "Sûre-i Tevbe", *DMT*, IX, 341-342;

Abbas Bahrânî, "Berâ'et, Sûre", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1375/1997, II, 625-627; Mustafa Öz, "Şehîd-i Sâni", *DİA*, XXXVIII, 440.

BEKİR TOPALOĞLU

TEVECCÜH

(التوجه)

Şeyhin irşad için müridine mânen yönelmesi, müridin de şeyhinden istifade için gönlünü ona bağlaması anlamında tasavvuf terimi

(bk. ŞEYH).